

Ter gedachtenis aan mijn vrienden:

1. DIRK BOONSTRA, veldwachter te Grijpskerk
2. HARM HAM, rechercheur te Assen
3. EBELE FEENSTRA, electricien te Duurswoude
4. JAN van der HEIDE, timmerman-aannemer te Frederiksoord.

De vreugde van mijn thuiskomst werd getemperd door de gedachte aan zoovelen, die met mij in Dachau waren geweest en daar of elders in Duitsland waren gestorven, verre van hun verwanten, die hun zoo liefhadden.

Ik meen vier van mijn beste vrienden bijzonder te moeten gedenken.

1. DIRK BOONSTRA

Reeds jaren waren wij goede bekenden, Dirk Boonstra en ik. Hij was eenige jaren ouder dan ik. Toen ik in 1924 veldwachter was in Bakkeveen, was Boonstra veldwachter in Grijpskerk. Wij hadden toen reeds contact met elkaar.

In 1929 werd ik chef-veldwachter in Kollummerland, een aangrenzende gemeente van Grijpskerk. Hier hebben wij vriendschapsbanden aangeknoopt, daar wij ambtelijk wel met elkaar in aanraking kwamen. Boonstra was altijd een principiële Christen-Politieman.

In 1934 ging ik naar Kampen. Kwam ik met verlof in de omgeving van mijn oude standplaats, dan zocht ik Dirk nog al eens op.

Midden Maart 1943 werden wij opgeschrikt door het gerucht, dat de geheele Brigade Grootegast van de Marechaussee in gevangenschap naar Vught was gevoerd, omdat allen geweigerd hadden Joden weg te brengen. Het gerucht bleek maar al te waar te zijn. Van dit principiële verschil was Dirk Boonstra de ziel, de man van de daad.

Op 26 Maart 1943 in het gevangenkamp Vught gekomen, was de eerste bekende die ik trof mijn oude vriend Dirk Boonstra. Hij was als altijd dezelfde: kalm, rustig en gelaten, geen oogenblik twijfelende aan de rechtmatigheid van zijn weigering. Een Fries in hart en nieren.

In April 1943 gingen Boonstra en de zijnen naar het gijzellager; begin Mei 1943 volgde de rest van de politie-weigeraars.

Het was in het gijzellager een goede gewoonte, dat 's avonds met het lezen van een hoofdstuk uit Gods Woord en dankgebed werd gesloten. Deze gewoonte was ingevoerd door de Christen-studenten, die in Februari '43 in Vught waren gebracht, doch in April 1943 – behoudens enkele "zware gevallen" – naar huis waren gezonden.

Boonstra, die in de "Stube"-dienst was en tijd had voor voorbereiding, nam deze goede gewoonte over. Hij heeft dit volgehouden tot October 1943, toen wij weer naar het "Schutzhaft"-lager werden gebracht. 's Zondags werd door hem een preek gelezen.

Boonstra was een man van het principiële verzet. Ook tegen de S.D. verdedigde hij op principiële gronden zijn dienstweigering. Nimmer heeft hij daarvan eenige spijt gehad.

Zijn gevangenschap viel hem lang. Hij had gerekend op hoogstens een half jaar "kamp". Ik heb hem er vaak op gewezen, dat hij veel te optimistisch was en er op moest rekenen tot het einde van den oorlog gevangen te zitten.

Hij was vaak met zijn gedachten thuis, waar zijn vrouw en kinderen in moeilijkheden zaten. Een schoonzoon overleed na een smartelijke ziekte.

Op Goede Vrijdag 1943 werd hij met 40 andere politie-menschen ingesloten in een bunker. Een marechaussee was uit het kamp ontsnapt en nu zou de S.S. maatregelen nemen. Niet tegen de bewakers, die onvoldoende hadden gewaakt, maar tegen weerloze gevangenen, die aan de ontsnapping part noch deel hadden. Als represaille werden 40 politie-menschen zwaar gekerkerd. Hij heeft ruim zes weken in de cel gezeten onder moeilijke omstandigheden, doch hij wist zijn lotgenooten nog te bezielen en te sterken.

Na ruim zes weken werd hij uit zijn cel gehaald en overgebracht naar Dachau. Hij kwam bij mij in dezelfde goederenwagen. Wij hebben ons brood samen gedeeld en onze tabak samen gerookt.

In de bunker had hij een gevoelige knak gekregen. Het transport naar Dachau was een tweede teleurstelling, die hij moeilijk verwerken kon. Hij was gedeprimeerd en is deze teleurstelling nimmer te boven gekomen. Hij kon zich er niet weer bovenop werken; de slag was te hard aangekomen. Ik heb al het mogelijke gedaan om hem moed in te spreken. Hij had wel vertrouwen in zijn God, doch hij is niet meer de oude geweest.

Na ongeveer drie weken in Dachau te zijn geweest, werd hij overgebracht naar Alach-München. Daar werd hij tewerkgesteld bij het beruchte commando "Dickerhof", waar hij zwaar werk moest verrichten als betonarbeider. Dat is te veel voor hem geweest. Na eenige weken was hij zoo goed als arbeids-ongeschikt.

Hij werd toen weer op transport gesteld met een zending onvolwaardige arbeiders, vermoedelijk naar een lager bij Eisleden. Wat een dergelijk transport beteekende, heeft hij niet doorzien. Als regel waren de op dusdanige wijze op transport gestelde gevangenen ten doode opgeschreven. De moffen vertelden deze menschen, dat zij naar een lager zouden gaan, waar alleen lichte werkzaamheden behoefden te worden verricht. De werkelijkheid was, dat de menschen naar een vernietigingslager gingen, waar ze binnen enkele weken van alle moeite en pijn waren verlost.-

"Dirk, jij hebt het trouw zijn aan beginsel en ambtseed met den dood moeten bekoopen. Je vrienden houden je in eere!"

2. HARM HAM.

Het was een fers gebouwd kerel, zwaar 100 kg. Half Maart 1943 werd hij gevangen genomen wegens weigering om Joden op te halen. Hij werd voor zijn trouw opgesloten in Vught.

Hij had een prettig humeur, was altijd behulpzaam en gauw tevreden. Gunsten van een ander verlangde hij niet, wel had hij veel voor een ander over. Dankbaar was hij voor een pijp tabak of een sigaret, want hij rookte gaarne. Hij trad niet graag op de voorgrond en leed liever schade dan dat hij zich liet gelden.

Ham was een geboren Groninger, vol Groninger humor. Van het gijzelaars dubbelmannen-kwartet was hij één der beste leden. Hij zong graag en gemakkelijk. Bij een ieder was hij geacht en gezien om zijn opgeruimd gemoed. Hij was op godsdienstig gebied principieel en durfde voor zijn overtuiging wel uit te komen.

Op 3 Mei 1943 ging hij, gelijk met mij, vanuit het "Schutzhaft"-lager naar het gijzellager en in October 1943 weer van het gijzellager naar het "Schutzhaft"-lager. Hij nam dit alles gemoedelijk op.

Ruim een jaar heeft hij gewerkt bij Philips, aan de Radioband, en in den laatsten tijd was hij werkzaam bij de technische controle.

Op 24 Mei 1944 gingen wij tesamen op transport naar Dachau. Wij bleven daar en werden op "Pollnhof" tewerkgesteld. Een maand of vier hebben wij daar samen gewerkt, meestal in dezelfde arbeid. Zijn gestel was echter niet van dien aard, dat het de wisseling van het grillige klimaat kon verdragen. Tengevolge van kou-vatten, door werken in langdurige regen, kreeg hij al spoedig een zware buikloop. Ik heb hem op een Zaterdagavond naar het "Revier" gebracht, waar hij een veertien dagen ziek heeft gelegen. Zijn groot lichaam had veel voedsel nodig en dat kreeg hij niet. Zoo ging hij zienderoogen achteruit en vermagerde.

Weer terug op "Pollnhof" had hij een paar weken later met steenpuisten te kampen en kwam weer in het "Revier" terecht. Zoo bleef het een sukkelen. Zijn opgeruimd gemoed verloor hij echter nimmer.

Tegen alles wat mof was had hij een ingekankerde haat. Zijn geloofsvertrouwen werd nimmer geschokt. Onder het werk neuriede hij graag psalmen; luid zingen was verboden. Veel sprak hij over zijn vrouw en twee kinderen, door hem achtergelaten in Assen.

Omdat hij nog wel eens ziek was, werd hij tenslotte uit het commando gezet. Later kwam hij nog in een "Gärtnerei"-commando, doch ook hier was het dadelijk mis. Wij waren in den herfst aangeland en het klimaat werd ongunstiger. Weer geraakte hij zonder werk.

Begin November 1944 werd hij op transport gesteld naar Auschwitz in Polen, waar hij onder slechte omstandigheden, na een langdurig transport aankwam. In den winter van 1944-1945 stierf hij tijdens een transport naar Monowitz.

Wij waren in Dachau alle dagen tesamen; wij sliepen in hetzelfde bed en hadden alles samen. Twee broers konden niet intiemer met elkaar omgaan. Wij waren in elk opzicht

één van gedachte. Gezamenlijk lazen wij een hoofdstuk uit ons Nieuwe Testament, dat wij met ons beiden door de controle, bij ons binnenkomen in Dachau, hadden gesmokkeld. Veel had hij voor zijn vrienden over.

Op "Pollnhof" werkt hij te hard. Het was zijn natuur om hard te werken en dat kon hij niet bedwingen. Vaak heb ik hem er op gewezen, niet zoo te werken en zijn lichaam en krachten te sparen. Het hielp niets; Harm werkte als een paard, doch ten koste van zijn levenskrachten. Was de voeding voldoende geweest, dan was het wel goed gegaan, doch nu vergde hij te veel van zijn lichaam.

Wij hebben vele intieme gesprekken gevoerd en elkaar gesterkt in ons geloof. Hij was nuchter en liet zich niet door al te optimistische geruchten van de wijs brengen. Hij hoopte zóó weer thuis te komen. Spijt van zijn daad, waarvoor hij moest boeten, heeft hij nimmer gehad.

"Beste, trouwe Harm, toen je naar Polen ging was je immers al ziek. Je had pleuritis en je hebt mij verteld, dat je reeds eenige keeren longontsteking had gehad. Toen je wegging wist ik, dat wij elkaar – menschelijkerwijs gesproken – op aarde niet meer zouden wederzien. Of jij dit ook door had, weet ik niet. Wel viel het scheiden je zwaar. Je vrouw en kinderen heb je niet weergezien; jij wacht ze boven bij God.

Harm, wat ben je voor mij een beste, trouwe vriend geweest".

3. EBELE FEENSTRA

Nog zie ik hem als jongen naar school gaan in Duurswoude, een aangrenzen dorp van Bakkeveen, waar ik in 1925 veldwachter werd. Hij was gebrekkig, liep met één been in een beugel. Met de jongens kon hij niet meedoen en ravotten.

Ik kwam veel bij zijn ouders en raakte daarmee bevriend. Ebele groeide op, doch kon zich niet weren, zooals een jonge man dat kan. Zijn vader had hem graag in de smederij gehad, maar zijn lichamelijke gesteldheid was van dien aard, dat dit niet opging.

Ebele werd electricien en was af en toe op reis om landbouwgereedschappen te verkopen.

In de Friesche tram van Groningen naar Drachten praatte hij "zijn mond voorbij". Een N.S.B.-wif heeft hem verraden en op een mooien avond, in den zomer van 1943, zag ik Ebele in Vught als politiek-gevangene. Dadelijk zocht ik contact met hem en voorzag hem van wat onderkleeding en eten. Door mijn connecties met de Philips-leiding werd hij op mijn voorspraak in het Philips-commando geplaatst, waar hij goed werk kreeg op het magazijn. Daar heeft hij ruim 10 maanden met en onder mij gewerkt.

Hij was gehuwd en vader van een zoontje. Hoe sterk kon hij verlangen naar het stille dorpje Duurswoude, waar zijn familie woonde. Vurig verlangde hij naar vrouw en kind, waaraan hij steeds met weemoed in het hart dacht. Vaak sprak hij met mij over Duurswoude, over zijn familie, over zijn toekomst.

Ebele was een vrome jongen, die beleefde wat hij beleed. Veel hield hij van zingen en hij was dan ook een getrouw lid van het Chr. Mannenkoortje, dat 's Zondags nog wel eens zong en ons ook wel bij Philips voor de microfoon op enkele nummers vergastte.

Op 24 Mei 1944 ging hij met het groote transport naar Dachau. Hij zat niet "zwaar". Waarom hij naar Dachau moest is mij een raadsel. In het doen en laten van de moffen zat geen systeem. Er moesten een duizend gevangenen naar Dachau, dus die het trof was de "klos".

In Dachau werd hij ondergebracht in dezelfde afdeling, waar ik lag. Wij zagen elkaar dagelijks en bespraken nog al eens ons wel en wee. Omdat hij mank was, had hij het moeilijk. Vooral het lange staan op de appels viel hem zwaar. Wel was een ieder hem zooveel mogelijk behulpzaam, doch hij moest tenslotte toch op eigen beenen staan.

Als gevolg van zijn beengebrek, had hij altijd een minderwaardigheidsgevoel over zich. Daar kon hij zich nooit bovenuit werken.

In Dachau kreeg hij werk op een fabriek, waarin koper uit kabels werd gehaald en gesorteerd. Dat was zittend werk, dat hij wel vol kon houden. Hij heeft zich er steeds prachtig doorgeslagen.

In den winter van 1944-1945 had hij het hard te verantwoorden. De fabriek, waar hij werkte, werd niet verwarmd. Veel koude is in Dachau door onze gevangenen geleden.

Eind Januari 1945 werd hij ziek. Het bleek vlektyphus te zijn, de geesel van het kamp. Duizenden bezweken aan deze ziekte. Hij lag in de barak op zijn bed, omdat het "Revier"

door de vele zieken overvol was. Elken middag mocht ik met hem een hoofdstuk uit Gods Woord lezen.

Den laatsten dag lazen wij Psalm 43 berijmd en onberijmd en bespraken die. Hij getuigde van de hope, die in hem was. Hij verlangde naar huis, naar zijn vrouw en kind. Of hij heeft gevoeld, dat zijn ziekbed – sterfbed zou worden, weet ik niet. Wel getuigde hij dat, indien God hem in Dachau op zou roepen, het ook goed zou zijn.

Zijn toestand verergerde en een goede vriend bracht hem naar de ziekenafdeeling. Daar stierf hij twee dagen later.

Waarom moest hij, de oudste beminde zoon van een groote familie, naar Dachau? Hij zat betrekkelijk onschuldig. God bepaalt onzen weg, van de wieg tot het graf. Ook in Zijn Raad was van eeuwigheid vastgelegd, dat Ebele zijn einde in Dachau zou vinden. Zijn stof wordt daar in een gemeenschappelijk graf bewaard tot den dag der opstanding. Zijn ziel juicht voor den Troon van zijn God!

4. JAN van der HEIDE.

Hij kwam omstreeks 20 Mei 1944 in Vught, naar ik meen, vanuit de gevangenis Scheveningen. Hij werd verdacht van illegaal werk doch het bewijs was zwak, eigenlijk was er geen bewijs.

24 Mei 1944 ging hij met ons mede naar Dachau. Daar heb ik hem pas leeren kennen, den eersten tijd slechts oppervlakkig.

Van huis uit was hij timmerman-aannemer te Frederiksoord, waar hij een goede zaak van zijn vader had overgenomen. Naast timmerman was hij ook handelaar in bouwmaterialen en brandstoffen, zooals dit in dorpen wel meer gebruikelijk is.

In Dachau kwam hij al gauw op onze clandestien gehouden godsdienstige samenkomsten op Zondagmiddag of Zondagavond.

Hij was in zijn dorp één der beste krachten geweest van een Christelijk muziekcorps en te Dachau was hij ook spoedig opgenomen in het muziekgezelschap van Piet van den Hurk.

Hij werd in den zomer van 1944 ondergebracht in Block 30, tesamen met nog 3 Hollanders. Naar Block 30 werden overgebracht diegenen, die uit gevangenschap werden ontslagen. Hij mocht in geen geval meer op transport naar een ander lager. Van dit naar huis gaan is nimmer iets gekomen. Het verloop van de oorlogshandelingen zal daarin wel een rol hebben gespeeld.

Jan van der Heide werd tewerkgesteld in een bouwcommando, onder de Centrale "Bauleitung". Al spoedig hadden de moffen door, dat hij een bekwaam vakman was op het gebied van de bouwwerken. Hij werd aangewezen als capo van een bouw-commando. Onder zijn leiding moesten de muren van een gebouw, waarin de S.S.-telefooncentrale was gevestigd, worden verzwaaard. Begin November 1944 moest hij hulparbeiders in zijn commando hebben en hij zocht bij voorkeur Nederlanders. Ik werd ook bij hem tewerkgesteld en heb daar nimmer spijt van gehad. Hij heeft zijn functie als capo nimmer misbruikt. Steeds was hij er op uit, het beste te zoeken voor zijn ondergeschikten en nimmer meer te vragen, dan waarmede hij voor de moffen kon volstaan. Hij stond bij den Duitschen leider van de "Bauleitung" goed aangeschreven om zijn groote bekwaamheden en kon een potje breken.

Hij was de eenige Hollandsche capo te Dachau, wat hem door de moffen (gevangenen) werd misgund.

Steeds was hij er op uit om eten voor zijn commando te "organiseeren" en dat gelukte hem nog al eens. Bij een bakker in Dachau werd b.v. Portland-cement geruild voor brood, enz.

In zijn dorp nam hij een vooraanstaande positie in. Voor de kleine Gereformeerde Kerk van Vledder was hij een steunpilaar. Hij mocht graag over zijn alzijdig werk spreken.

Zoo hebben wij heel wat gesproken over kerkelijke zaken, sociale aangelegenheden, jeugdwerk, enz. Al kwam hij van een klein dorp, hij had een helder gezond inzicht in al deze problemen.

Uit menschlievendheid gaf hij tot drie keer toe zijn bloed voor hem onbekende gevangenen. Onder de omstandigheden, waarin wij in Dachau verkeerden, heb ik dit onverantwoordelijk geacht, daar wij toch moesten denken om onszelf, onze vrouwen en kinderen, doch ik zal hem hierover niet critisch aanvallen. De artsen beweerden, dat het geen schade deed aan lichaam en gezondheid. Ik weet dit niet, maar ik betwijfel of het in Dachau opging.

Eind Januari 1944 kreeg hij vlektyphus. Hij lag in een Block, waar deze ziekte de meeste slachtoffers heeft gemaakt; het Block is zoo goed als uitgestorven.

Na een ziekte van een week is hij heengegaan naar een betere plaats dan hier op aarde voor hem was te vinden.

God steune zijn oude moeder en jonge vrouw in dit groote verlies. Hun vertrouwen op een zalig wederzien is hun tot troost.